

Цим матеріалом продовжуємо опублікування окремих робіт з матеріальної культури, напрацьованих наприкінці 1940-х — на початку 1950-х років співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії (м. Київ) та Етнографічного музею Академії наук (м. Львів) у рамках підготовки «Етнографічного атласу матеріальної культури Української РСР». Через низку суб'єктивних обставин і тогочасних суспільно-політичних реалій ці тексти за тих часів не були опубліковані, а окремі з них були передані на зберігання до Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (далі — АНФРФ ІМФЕ).

Редколегія журналу «Народна творчість та етнологія» не втручається в авторський виклад текстів та у вживану на той час ідеологічно зафарбовану термінологію, оскільки має намір подавати ці тексти як пам'ятки етнографічних студій середини ХХ ст.

ОБРОБКА ШКІРИ І РОГУ (історична справка) *

О. В. Пристай

УДК 745.55+745.53

Обробка шкіри і рогу на землях східних слов'ян сягає дуже далекої старовини. Обробка тваринних матеріалів розпочалася на Україні, як скрізь, з обробки тваринних шкір. Велика кількість шкребків, що їх знаходять на українських землях при археологічних розкопках, свідчить про те, що обробка шкір існувала протягом неолітичної доби та дійшла в своєму історичному розвитку аж до нових досягнень технічної вмілості, тільки кам'яний шкребок замінено на залізний, що його у вигляді шкафи уживають і тепер.

Ріг уживаний як матеріал виробництва сягає також ще доби неоліту. В розкопках неолітичної доби винайдено уже речі цього рода як гребенці, гачки для вудок, тощо.

Вже в часі неоліту послуговувались рогами в першу чергу тоді, коли чоловік зачав займатися ловецтвом, а найінтенсивніше від часу освоєння тварини в період варварства.

Першими, найбільш знаними, знаряддями могли служити роги оленя або лося для розкопування і для обробки землі при примітивному землеробстві.

У скіфів теж широко оброблювались та використовувались продукти тваринництва.

Із шкіри вирабляли різні деталі одягу. З неї робили башлики, рештки яких відомі з археологічних знахідок. Низькі м'які чоботи становили також необхідну приналежність костюму і робились із шкіри. Багато шкіри йшло на зброю, як судити по вуздечках; реміння було здебільшого з сириці. З такого ж реміння робили підкладки під панцир у вигляді плетеної з вузького чотиригранного реміння — сорочки: одна така сорочка збереглася в могилі і знаходиться тепер в Центральному Історичному Музеї УРСР у Києві.

Таке ж реміння вживалось, як портупей до мечів та кинджалів.

Овечу та козячу шкіру обробляли як сап'ян і фарбували в чорний або червоний колір. Його уживали на оббивку до сагайдаків та налучнів.

Серед знахідок на городищах часто трапляються всілякі шила, прямі і злегка погнуті, призначені безперечно для шиття шкіряних виробів.

Барянячі шкіри, як подає грецький історик Геродот, йшли на виготовлення кожухів, що були таким чином одним з найстаровинніших видів одягу на території сучасної України.

* Рукопис зберігається в АНФРФ ІМФЕ (ф. 14-2, од. зб. 246).

Дальше з літопису видно, що в часі організації Київського князівства на першому місці стояв шкіряний промисел. Фавна лісів і степів була багата і достарчала раз-у-раз матеріалу на хутра. Запотребування шкіряних виробів у населення міст було велике, взуття, шапки, збруя, сідла, щити, рукавиці і сам матеріал для письма — пергамент. Все це вимагало різномірної виправи шкір і різних способів їх пошиття.

Свіжа шкіра звалася «кожа», виправлена «усна». Тому чинбар звався тоді «кожевник», а кушнір — «уснар». Слово «хоз» означало шкіру, з якої вирабляли саф'ян.

Візантійський імператор Константин Багрянородний в X ст. відмітив, що перші руські заводи — то заводи по обробці юхти.

В X віці виправляли також сиром'ять.

В старинній Київській Русі ремесло достигло вже такого ступня технічного прогресу, що притягало в Київську Русь купців і путників з різномірних сторін Європи й Азії.

В тому ж сторіччі в старинній Київській Русі згадується про сідельників, що робили сідла, тульників, які виробляли «тули», тобто сагайдаки до переносування і переховування стріл.

Серед товарів, що київські князі вивозили у Візантію далеко не останнє місце займали шкіри.

Про жвавий торговельний знос наших князів з греками в X віці розповідають дуже докладно араб Ібн Хавкаль і наші літописці, що збереглися навіть тексти торговельних договорів київських князів з Візантією.

З високо розвиненими знаряддями стрічаємося в археологічних розкопках, коли відкрито шкіряну майстерню XII—XIII ст. Там знайдено чан, тобто посуд для відмочування шкір.

Таких саме чанів вживають й тепер під назвою золників для зелення шкір.

Виправа шкір в простіший виді, в виді димлених і жиронаних шкір була знана слов'янам в Карпатах. В той час там було і знане примітивне м'ягчення овечих шкір при допомозі намазування кислим тістом.

Дублення шкіри відбувалося теж при допомозі спеціального екстракту т. зв. «квасу усний».

Квашення шкір йшло в парі з механічним розм'якченням шкір, шкіри м'яли руками. З тим саме процесом є зв'язана легенда про Кожем'яку або «усмошвеца», силача з часів Володимира Великого.

Ті терміни є доказом того, що виправа шкір і шиття з них взуття зв'язувались з одним і тим самим виробником.

Появу підшви виправленої хлібною заквасою слідує віднести до XII ст.

Виправа червоного і зеленого саф'яна «хоза», з котрого шились чобітки для багатіїв згадувані Данилом Заточником, як рівнож і виріб одинокого в той час матеріалу до письма, пергамену.

Обробка шкір на західних областях так як і теж на землях усіх слов'ян проходила в трьох головних напрямках: через видушуванням'яття, викручування. Це виправа сиром'яття в народному ливарстві, відтак через квашення шкір хлібною заквасою, це народне кушнірство і дублення шкір, яке розвинулося в народне чинбарство.

Зі всіх видів народної обробки і переробки шкір, найбільше поширена на західних областях була виправа шкір з волосом, тобто кушнірство, яке має застосування в кожушництві та шапкарстві.

Виправа шкіри без волосу, тобто чинбарство і лимарство використовується при взуттєвих і лимарських виробках.

Кушнірство на західних областях процвітало найбільше в околицях сильно розвиненою годівлею овець, в першу чергу в гірських районах Дрогобицької, Станіславської, Черновецької та Закарпатської областей.

Чинбарство і ливарство, як домашній промисел було поширене на всіх теренах західних областей УРСР.

В деяких околицях, перш усього в південно-східних районах Станіславської і північних районах Ровенської та Волинської областей, чинбарство і лимарство розвивалося теж в формі окремого ремесла по селах і містечках. Ремісники виправляли шкіри на замовлення потребуючих, які звичайно приносили до них

свій сировинний матеріал. Зрідка ремісники були також розсіяні і по інших районах західних областей.

Найбільше відомим осередком кушнірства в XVI ст. у Львівській області — це місто Потиліч.

Реєстр 1578 р. начисляє тут 6 кушнірів і 19 шевців. Більшим осередком кушнірства в тому сторіччі являється ще Снятин (Станіславська область). Тут працює 9 кушнів і 6 лимарів. Найбільшим осередком кушнірства в половині XIX ст. в Станіславській області була Тисьменниця на давнім торговельнім шляху, що провадив з країн положених над Чорним Морем до країн Середньої і Західної Європи.

Тисьменницькі кушнірі не лише доставляли кожухів для місцевого населення, але збували свої товари далеко на схід і на захід.

Другим більшим осередком кушнірства в тому часі є місто Богородчани теж в Станіславській області.

Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego (1888 г) подає 20 кушнірів, 7 чинбарів і 1 сидельника.

Крім тих осередків замітнішими були це Косів, Кути, Пістинь, Надвірна, Десятин, Болехів. В Болехові в XX сторіччі виправляли юхту, тверду шкіру на підошву. Тут, а надто в Станіславі, Кутах і Перегінську крім юхти виготовляли ще шкіру на ходаки. В Тернопільській області визначними осередками кушнірства були м. м. Гримайлів, Залівці, Кременець, Бучач, Борщів. В Кременці і Почаїві відбувався виріб шкір на підошву, хром, м'яку, сиром'ятну і білу шкіру. В Бучачі, Чорткові, Гусятині і Залищиках крім кушнірства розвивалося ще чинбарство і лимарство.

Rocznik statystyki przemysłu i handlu krajowego (1888 г. з XI) подає в Чорткові 32 кушнірів, 11 чинбарів і 3 лимарів і сидельників, в Тернополі — 12 кушнірів, 2-х лимарів і сидельників. В Волинській області осередками обробки шкіри були Ковель, Берестечко, Горохів, а в Ровенській — Дубно і Остріх. В Чернівецькій області обробка шкір розвивалася в Заставній, в с. Валява Кіцьманського району, в с. Матіївці

і Садгора, в с. Крутлик, Хотинського району. В Закарпатській області осередками обробки шкір були Рахів, Ясіня, Солотвино. В Дрогобицькій області осередки кушнірства були в Старім Самборі, Стрию і Хирові. В Стрию в 2-й половині XIX ст. розвивалося крім кушнірства ще чинбарство; кушнірів було 21, чинбарів — 5. Обробка шкіри на кожухи на терені Львівської області розвивалося в Куликові, в Яворові, в Золочові, в Білім Камені, в Бродах і в Жовкві. В другій половині XIX ст. в Жовкві працювало 22 кушнірів, 7 чинбарів, 5 килимарів і сидельників. В Городку — 10 кушнірів, 7 лимарів і сидельників. Лимарство процвітало в Стрийським і Яворівським районах. В містечку Сколе виготовляли хомути, в Бродах розвивалося художнє кушнірство. У Львові працювали спеціалісти ремісники по художній обробці по виготовленню тисненої шкіри, кольорової шкіри, високоякісної шкіряної галантереї.

Виробництво рогових предметів розвивалося в Станіславській області, в Тисьменниці, Болехові, Річці, Косові.

В Тернопільській області — в Бродах, а Бучачі, у Волинській області — Луцьку і Ковлю.

В Закарпатській області — в Ужгороді, в Хусті, в Солотвині, в Рохові і в Ясіні.

В Чернівецькій області — в м. Чернівцях.

У Львівській області — в м. Львові, в Городку, в Камінці, Буській, в Жовкві і в Мостиськах та по селах Стрийського та Яворівського районів.

Обробка шкіри і рогу як і інші ділянки промислу органічно пов'язані з суспільно-економічними умовами життя і побуту народу.

В своїм історичнім розвою шкіряне і рогове виробництво розвивалося на території сьогоднішніх західних областей трьома шляхами:

Спершу розвивалося в формі домашнього промислу. Виробники працювали дома для своїх потреб, або на бажання своєї рідні і найближчих сусідів.

Другий етап розвитку цього промислу характерний тим, що виробники працювали вже вправді на збут, але збували свої вироби безпосередньо споживачам, теж і самі продавали

вироби на базарах, а часом способом вимінної торгівлі.

Третій етап, — це етап хижацької експлуатації виробників посередниками, капіталістами, скупщиками готових виробів, які з'явилися на західно-українських селах після знесення кріпацтва.

Тут на тих землях в дорадянські часи панували такі самі суспільно-економічні умови як і в Росії, що їх описав В. І. Ленін в своїх творах: «Робота на скупщика, — як пише Ленін, — є відстала форма капіталізму і в сучасному суспільстві ця відсталість веде в ній до особливо погіршення становища трудящих, експлуатованих цілим рядом посередників (sweating system), роздробнених, змушених задовольнятися найнижчою заробітною платою, працювати при умовах надто антигігієнічної обстановки і надмірно довгого робочого дня, — а головне, при умовах, які до краю утруднюють можливість громадського контролю за виробництвом» (Ленін: Твори т. 11, вид. 4, ст. 387.)

Дрібні сільські ремісники не могли зберегти своєї незалежності і, не маючи капіталу на купівлю сировини, ані можності зорганізувати збуту своїх виробів, попадали в кабалу скупщиків (капіталістів), які доставляли їм сировину і по дешевих цінах скуповували їх продукти.

Скупщики поводились безцеремонно навіть з майстрами митцями, які в переробці і застосуванні кушнірських виробів, в першу чергу в південно-східних районах Станіславської області, створили в кушнірсько-кожухарському виробництві талановиті зразки народного мистецтва.

Дослідник кожухарства Косівщини Тадей Северин, стверджує, що експлуататори та скупщики — спекулянти довели при кінці XIX сторіччя і початком XX сторіччя біля 80 кушнірів з Косова і найближчої околиці до того, що кушнірі звинули свої робітні і виємігрували на заробіток з краю.

Сучасне виробництво і перспективи його розвитку

В нових соціалістичних умовах зникають ці гальмуючі чинники, що припиняли розвиток цього промислу за капіталізму.

Щезла раз на все експлуатація народних виробників кулаками і до ставцями виробничого матеріалу.

В системі соціалістичного господарства уступило одноосібне виробництво. Виробники об'єднані в шкіряні і кушнірсько-кожухарські артілі.

Артілі це перші ж паростки нової соціалістичної організації домашнього промислу, нового соціалістичного побуту виробників.

Артілі застосовують нові передові форми організації і методи праці; замість примітивної, відсталої, і недосконалої техніки виробництва застосовують змеханізоване виробництво.

В парі з тим іде ярке підвищення продуктивності праці, соціалістичні змагання стахановських методів праці, що підносить загальний рівень виробництва.

Прикладом розвитку стаханівського руху може служити артіль ім. Леніна по обробці шкіри на взуття в м. Мукачеві Закарпатської області, яка зайняла в соціалістичному змаганні в першому кварталі 1949 року третє місце промкооперації в Закарпатській області і получила премію 11. 000 рублів. Артіль ім. Леніна зобов'язалась в виповненні IV-ої Сталінської п'ятирічки в протязі 4-х літ.

За перші півріччя 1949 року артіль виповнила план загальної продукції на 124 %, так само і в асортименті.

Артіль «30 Жовтня» Закарпатського Облкоопінсоюзу в Мукачеві за 8 місяців минулого року Закарпатського Облкоопінсоюзу по всім показникам зайняла перше місце серед других Облкоопінсоюзів України. Артіль ця і інші взяли на себе зобов'язання до кінця року дати зверх плану високоякісної продукції на мільйон рублів.

В колективах артілей іде боротьба за поліпшення якості продукції.

З 50 бригад, які змагають за звання «бригада відличної якості» 9-м бригадам вже присвоєно це почесне звання.

Роговий цех Міськпромкомбінату в Мукачеві у вересні місяці зложив нові договори на соціалістичні змагання за достойну зустріч

всенародного свята — 10-річчя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі.

За 4 дні змагання за новими договорами зросла продуктивність праці у всіх робітників на 8 % в порівнянні з попередніми роками.

Великий розмах соціалістичного змагання, творча співдружність і плідотворна ініціатива робітників дали разючі наслідки. Роговий цех — зараз міцний, згуртований колектив. Тут немає жодного робітника, який виконував би менше ніж півтори норми, а 6 стахановців: Е. Ходос, В. Винар, Н. Янулевич, Комлоші, Сабадосі і Камінська регулярно перевиконують виробничі завдання вдвоє.

В цеху створена комплексна бригада раціоналізаторів.

До складу її увійшли: начальник комбінату тов. Бруштейн, механік тов. Керемеші, токар Цендері та слюсар тов. Родригес. Ця бригада провела значні роботи по удосконаленню технологічного процесу і механізації виробництва.

Вся проведена робота сприяла виробничому успіху цехового колективу, який виконав 9-ти місячний план на 258 %.

За хороші успіхи по виконанню взятих зобов'язань і за високу продуктивність праці цеху привласнено високе звання — стахановського.

Засвоєння механізації і підвищення кваліфікації робітників, широке застосування стахановських методів праці дозволить саме уже в 1949 році перевершити довоєнний рівень продуктивності праці.

Основними проявами технічного прогресу в шкірянім виробництві є (з'явилися) значне прискорення процесу відмочування, золення і більш досконалі способи дублення.

Нові способи дублення скорочують тривалість часу виробничого циклу, (кругообороту) і дозволяють найбільш економно використовувати сировину, дубителі і робочий час.

Технічний прогрес знаходить свій вияв в застосуванні нових дубильних матеріалів, в переході від рослинних дубителів до мінеральних, синтетичних.

При старім способі, т. зв. посипнім на проникнення дубильної кислоти в шкіру витрачувалось 6—18 місяців, при новім способі з застосуванням воздушного насосу, ця операція скоротилась до 1,5—2 місяців (К. Маркс «Капітал»).

Дуже велику роль відіграло опрацювання і засвоєння нових видів дубителів сульфат целюлозних і синтанів. В тій ділянці до надзвичайних успіхів дійшли радянські вчені і практики-винахідники.

Уряд високо оцінив значення їх роботи і присвоїв професорові Беркманові, який працює зараз у Львові у Політехнічному інституті, проф. І. Б. Баку, та інженерам А. І. Жемочкину, М. І. Хадику і іншим робітникам високе звання лауреатів Сталінської премії.

Спосіб виготови юхти і підшви на сульфатцелюлозному екстракті сьогодні як новаторство має застосування найбільш в Закарпатській області, а саме в Мукачеві в артілі ім. Леніна, в Ужгороді в артілі «Меховщик» Облпромради, в Станіславській області в м. Станіславі в артілі «Шкірпром» Облпромради, в Чернівецькій області в м. Чернівцях в артілі «Вільна Буковина», в Дрогобицькій області в м. Дрогобичі в артілі «Червоний шкіряник», у Львівській області в артілі «Червоний хутровик».

В ділянці сировинно-красильної технології в артілях і шкірзаводах застосовано нові раніше не застосовувані способи дублення хутер, які замінили спосіб обробки хутер «хлібними кіселями» неорганічними хімічними препаратами.

Нові способи значно підвищили експлуатаційні прикмети хутер.

Продукція хутряних промислів завоювала тривале місце на заграничнім ринку, а що до ряду видів каракуля, вивірки, тощо — то вони користуються своєрідним попитом.

Далеко поступили вперед і всі прочі галузі виробництва лимарсько-сідельна, шкіряно-галантерейна і рогова.

В них досягнуто значні успіхи як по збільшенню розмірів виробництва, так і по поширенню і покращанню асортиментів виробів,

підвищенню якості виробництва, оснащенні підприємств новими станками і машинами. В Мукачів Закарпатської області, цех Промкомбінату (по обробці рогу) має все обладнання змеханізоване а всі станки виготовлені робітниками механічної групи.

Обробка шкіри і рогу розвиваються на західних областях в першу чергу в районних і обласних осередках.

В Закарпатській області в м. Ужгороді артіль Облпромради «Меховщик» випускає всі роди шкір, артіль «Большевик» займається головно обробкою рогу на гребінці, які випускає в добірнім асортименті. В м. Мукачеві артіль ім. Леніна виправляє м'які і тверді шкіри на взуття, артіль Коопінсоюзу ім. «30 Жовтня» займається виробництвом усіх родів шкір, стахановський цех Промкомбінату по обробці копита виробляє гудзики в найрізномоднішим асортименті, в Хусті працює артіль ім. «1 Травня» по обробці рогу, з якого випускає гудзики також різного асортименту, в Чернівецькій області в м. Чернівцях артіль Коопінсоюзу ім. Калініна продукує м'яку і тверду шкіру. Артіль «Вільна Буковина» продукує хром, тверду шкіру і сиром'яць, а цех М'ясокомбінату по обробці рогу — гребінці. В Станіславській області в Станіславі артіль Облпромради «Шкірпром» виготовляє хром, юхт, шевро, підшву і сировець на упряж, а з овечих шкір — кожухи. В Тисьменниці артіль Промкомбінату виправляє овечі шкіри на кожухи. В Волехові таким самим способом продукують юхт, хром і тверду шкіру.

В Коломиї цех Промкомбінату виробляє м'яку і тверду шкіри.

В Ровенській області в м. Ровно артіль «Червоний шкіряник» випускає хром, юхту, підшву і сирівець на упряж.

В м. Дубно артіль «Червона зірка» продукує всі роди шкір і сиром'яць і артіль «22 річниця Жовтневої революції» — всі роди шкір.

В Волинській області в м. Володимир-Волинському артіль «Карла Маркса» виробляє в першу чергу шкіри на взуття.

В Ківерцях артіль «17 вересня» випускає шкіри на взуття.

В Горохові артіль ім. Держинського випускає всі роди шкір, чорний хром, юхт, полувал, виготовляє взуття, кожухи і рукавиці. В Луцьку цех Облкоопінсоюзу займається обробкою рогу на гребінці і в Ковелю артіль «Прогрес» на гудзики.

В Тернопільській області в м.м. Тернопіль, Гримаїлів, Кременець, Вишневець, Почаїв цехи Промкомбінатів займаються обробкою шкір і рогу.

В Дрогобицькій області артіль Облпромради «Червоний шкіряник» випускає тверду і м'яку шкіру і сиром'яць.

В Самборі артіль «9 Мая» займається обробкою рогу на гребінці, в Стрию артіль Коопінсоюзу «Трудовик» випускає шкіру тверду і м'яку.

В Львівській області м. Львові артіль «Червоний хутровик» продукує всі роди шкір. Цех М'ясокомбінату по обробці рогу випускає тут в багатому асортименту гудзики, свистаки і сигарниці. В Куликові артіль ім. «3 Травня» випускає м'яку шкіру на взуття і на кожухи. В Винниках артіль «5 грудня» виправляє механізованим способом м'які і тверді шкіри. Цехи усіх майже Райпромкомбінатів Львівської області виробляють в першу чергу м'яку шкіру. Яворівський і Радехівський Райпромкомбінати виробляють сиром'яць. Артіль «30-річчя радянської держави» виготовляє гребінці з рогу. Артіль «Червоний промінь» випускає гудзики.

Перед шкіряним і роговим виробництвом на західних областях в умовах радянської економіки і соціалістичного устрою відкриваються безмежні перспективи.

В зв'язку з інтенсифікацією колгоспного господарства і посиленням скотоводства ростуть убої скота і контингенти шкіряної сировини.

Рада Міністрів УРСР і ЦК ВКП(б) поставили завдання в найкоротші часи забезпечити піднесення колгоспного і радгоспного продуктивного тваринництва, яке б сприяло дальшому зростанню добробуту колгоспів та дозволило задовольнити ростучі потреби населення в товарах легкої промисловості в цьому теж

зі шкіри і рогу. Тільки в Радянському Союзі при наявності найбагатших в світі сировинних шкіряних матеріалів, а далі ресурсів хутра та сировини як каракулі, кролики, видри, білки тощо, і безмежний попит трудящого населення, що при щораз більшому його життєвими рівні є найкращі перспективи широкого розвитку шкіряних промислів.

Товариш Сталін на XVIII з'їзді партії говорив, що «Економічна потужність промисловості виражається не в обсязі промислової продукції взагалі, без відносно до населення країни, а в обсязі промислової продукції, взятому в його прямому зв'язку з розмірами споживання цієї продукції на душу населення. Чим більше припадає промислової продукції на душу населення, тим вище економічна потужність країни і навпаки, чим менше припадає продукції на душу населення, тим нижча економічна потужність країни та її промисловості. Отже, чим більше населення країни, тим більше в країні потреб в предметах споживання, отже тим більше повинен бути обсяг промислового виробництва такої країни» (Й. В. Сталін: «Питання лєнінізму», стор. 488, вид. 11. 1947 р.)

Таким способом розмір виробництва промислової продукції на душу населення являється рішеннячим показником рівня економічного розвитку та його сили. Після закінчення Великої Вітчизняної війни здійснюються ще скорими темпами у всіх видах легкої промисловості, зокрема при обробці і переробці шкіри та рогу.

Дня 23 грудня 1946 року Рада Міністрів СРСР видала постанову про «Заходи по прискіпінні і під його державної легкої промисловості, що виготовлює предмети широкого вжитку». Ця постанова вказала на можливості і умови для значного покращання роботи легкої промисловості і згідно закону про п'ятирічний план забезпечення випуску взуття СРСР в 1950 році в кількості 240 мільйонів пар, із яких взутеві фабрики Міністерства Легкої промисловості зобов'язані виготовити 475 мільйонів пар, тоді випуск взуття перевищить довоєнний рівень на 17 %.

Критичний огляд матеріалу

- а) Літературного
- б) Річевого
- в) Експедиційного

Праця по обробці шкіри в західних областях побудована на літературних джерелах, матеріалах зібраних в часі наукових відряджень та з автопсії, т. є. З матеріалів вивчених безпосередньо в терені.

Використаний джерельний літературний матеріал 140 назви можна поділити на 1) етнографічні праці, загального характеру; 2) економічно-географічні монографії; 3) довідки про музеї і виставки; 4) технологічна література.

1) До першої частини для порівняльних студій належать

Moszynski : Kultura ludowa Słowian I: I Kraków 1929 р.

Zelenin : Russische Ostlavische Volkskunde Leipzig 1927.

Ці праці стверджують і описують цілий комплекс етнографічних явищ і розглядають обробку шкіри в зв'язку з комплексом всієї матеріальної культури усіх східних слов'ян, в першу чергу українського, білоруського та російського народів. Відносно Мошинського, то він питання обробки шкіри як і асортименту шкіряних виробів, в порівнянні з описом інших етнографічних явищ, які мали місце на території сьгоднішніх західних областей є потрактував дуже фрагментарно і скупо.

Крім того використано матеріали з етнографічних видавництв та журналів, як: Етнографічні збірники, Матеріали до українсько-руської етнології і літопис Бойківщини, Lud, Wisła.

Найбільше матеріалу щодо обробки шкіри на кожухи в західних областях УРСР подають: Шухевич, Гнатюк, Кобільник, Т. Seweryn, Udziela, Orynżyna.

Всі вони зображують сам процес кушнірського виробництва знаряддя процесу поодиноких етапів роботи приводячи народне назвоництво.

Загально про шкірообробний промисел, як один з видів домашнього промислу трактують такі роботи:

Oryznyna: Zarys przemysłu ludowego w Polsce, Warszawa 192

—”— Przemysł ludowy w Polsce, Warszawa 1937.

—”— Przemysł ludowy w województwie wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim, Warszawa 1927.

Kątny: Przemysł ludowy w Polsce, Lwów 1930.

2) Економічно-географічні монографії: Миколаєвич, Т. Seweryn, Bayger, Mroczko, Falkiewicz, B. Sokalski і інші. Ця література описує теж фрагментарно обробку шкіри, але тільки на вузьких теренових засягах.

Тут зачислити треба і журнальні інформаційні статті, в першу чергу статтю Герамисовича Іляріона, поміщену в Ділі, Р. III, 1886 р. «Торги і ярмарки на Покутті», де автор представив в яркім світлі суспільно-економічні умови кушнів, експлоатованих скупщиками.

3) Довідки про музеї і виставки дають фрагментарний матеріал відносно осередків домашнього промислу дорадянських часів на західних областях УРСР.

4. Для устійнення осередків шкіряного промислу на терені західних областей дають також матеріали

Wiadomosci statystyczne o stosunkach krajowych Lwów 1898 r

Słownik geograficzno — statystyczny t: III 1882
Skorowidz przemysłowo handlowy 1912—1913

Кустарні промисли в Волинській губернії Жимтомір 1914 р.

5. Технологічна література головню в російській мові, в першу чергу дає визначну частину матеріалу надзвичайно важного для використання при дослідженні поодиноких проблем як і при формуванні композиції моєї роботи.

Нова література надзвичайно цінна, зображує перетворення, які зайшли в техніці та організації праці в шкірообробному та роговому промислі на території західних областей УРСР.

В загальному література дорадянського періоду, що відноситься до шкірообробного промислу західних областей, подає часто поодинокі

явища в скривленому наświetленні, є неповна, фрагментарна, деяких проблем майже не розглядає, є опрацьована не систематично, дає есенціонального матеріалу дуже мало, головню, що відноситься до народного чинбарства та обробки рогу на західних областях УРСР.

Слід підкреслити, що то, що стояла вона на позиції буржуазного об'єктивізму, висвітлюючи явища з чисто ідеалістичної точки погляду, без аналізу цих явищ і без наукових висновків.

В процесі роботи використано фактичний матеріал з матеріалістичної точки погляду, відкидаючи ідеалістичний підхід буржуазних авторів.

Зі збірок музейних по тому питанні ні у Львівських республіканських ні обласних ні районних музеях не знайдено ніяких предметів. Найціннішим джерельним матеріалом по цьому питанні — це матеріали зібрані в часі відряджень наукових робітників, а також матеріали з автопсії, тобто з обсервації роботи в артілях і шкірзаводах, що дало можливість безпосередньо і наочно зазнайомитись з процесом та знаряддями паці. Матеріали з наукових відряджень в значній мірі доповнюють і контролюють матеріали з літератури і підкреслюють головню їх сучасну актуальність.

Кушнірство

Тваринництво західних областей дає широкую сировинну базу для шкірообробного промислу. Сировиною для кушнірства служать шкіри переважно овець.

Консервування шкір є вступним заходом, що випереджує обробку шкіри.

Найдавнішим способом консервування шкір є задимлювання «завуджування». Був це одночасно примітивний народний спосіб виправи шкіри. Це й дотепер народні кушніри Закарпаття застосовують цей спосіб консервування шкіри.

Найбільш поширеним способом консервування на західних областях УРСР є сушіння шкір на повітрі, в затіненні, але в продувних місці «не на сонці», або на горіщі з продувом «переважно в дощеві дні».

Зняту шкіру з тварини кушніри розвішують по жердках, уміщених на подвір'ї біля хат, вовною до споду, міздрою «ніздрою» — Яворів, Стрий — або як в інших сторонах говорять «ледром», «лядром» догори (Закарпаття).

Міздро (ледро, лядро) означає спідню сторону шкіри. Міздра — міздрювання уживається не тільки в Західних областях УРСР, але теж у всіх східних слов'ян.

Народні кушніри консервують теж шкіри при допомозі солі через т. зв. засолювання (Яворів, Львівська область) — та засолювання зі сушінням. Ці способи найкраще зберігають шкіру.

Кушнірі застосовують засолювання і сушіння, коли шкіри мають бути консервовані довший час.

В загальному засолювання на західних областях УРСР менш поширене, бо сіль в дорядянські часи для народних кушнірів була задорога.

В артілях кушніри сушать за допомогою сушильних апаратів з центральним ogrіванням (Станіслав, Львів).

Перед властивою виправою шкіри кушнірі перавають ряд підготовчих чинностей, а саме: мочення, міздрювання шкір та прання шерсті.

Мочення має на меті висушені шкіри зм'якшити і відмити їх з крові, бруду і солі.

Кушнірі мочать шкіру звичайно одну до двох діб, або в пливучій воді (Куликів, Яворів — Львівська область), або в замкненому посуді з різними назвами («кадка» — Куликів, гашіль — Стрий, «цебер» — Дрогобицька область).

Кушнірі в артілях послуговуються чанами, тобто дерев'яними скринями, а для прискішення мочення застосовують змеханізовані знаряддя, циліндричні, дерев'яні бочки-барабани, порушувані мотором.

Кушнірі міздрюють шкіри двома способами: на колоді і на вішалці.

При першому способі кушнірі розтягають на похильній півкруглій колоді («клеці» — Стрий) рис. 12, шкіри догори міздрою, зішкра-

бують («міздрюють») легко вигнутим залізним стругом, оправленим в дерево з двома ручками («міздрюком» — Куликів, Стрий). Міздрюють шкіру в одну сторону з гори на долину, від середини шкіри до боків, починаючи від шиї.

Кушніри послуговуються більше другим способом відчищення шкіри, тобто на вішалці такої самої конструкції, як в Росії і Білорусії. На західних областях має вона загальну назву «пело». Це дерев'яне приладдя, яке складається з двох стовбців до півтора метра висоти, злучених з собою поперечкою (рис. 7), на якій знаходиться рухома дощинка («мечик»).

До міздрювання закладають кушнірі під мечик шкіру, звичайно зложеною удвоє. Щоб шкіра не вихопилася з під мечика, придержує її до поперечки шворінь. Простягнувши («розпийлину») під мечиком шкіру плашують з обох сторін міздрюком, або шкафою, тобто приладдям, яке складається з широкого вістря вправленого в дерев'яну ручку («колодку» — рис. 1). Походженням «шкафа» попереджає міздрюк (рис. 3).

Кушнірі в артілі «Третя п'ятирічка» в Куликові, Львівської області, уживають до міздрювання шкір двосічного струга з тонким сталевим вістря.

Після міздрювання кушнірі переводять прання, тобто чищення вовни, щоб її відтовстити і зробити м'якою, пухкою.

В тій цілі шкіри поливають теплою водою з содою і милом, розчісують вовну окремими гребінцями, чи щітками і полощуть в кадці або на річці, відтак вішають шкіру на платах, жердках або козлах, щоб стекла з них вода.

Після підготовчих робіт, тобто мочення, міздрювання, прання, кушнірі приступають до виправи шкір.

Скрізь на західних областях кушнірська виправа відбувалася способом квашення шкір хлібними кисілями, або квасами.

Звичайними складниками тих хлібних заквас є житня, ячміння, вівсянка, або кукурудзяна мука, пшеничний або ячмінний грис, сіль, а деколи квас капусти (Дрогобицька область). В різних місцях уживають різні складники.

З цих складників за допомогою води кушніри роблять заквасу настільки густу, щоб нею можна було добре обліпити шкіру.

Обліплену заквасою шкіру складають кушніри звичайно у формі листівки вовною на верх, загинаючи кінчики до середини. Так зложеною шкіру або складають ще вдвоє, немов два листки паперу, або завивають накругло «до клубка», «до трубки», як на Закарпатті.

Обліплені і зложені в цей спосіб шкіри вкладають одну на одній до квашення до кадки (Львівська область) більшої бербениці (Станіславська область), чи цебра (Дрогобицька область — рис. 13). Тут заливають шкіри або солоною, теплою водою, або квасом з капусти. Квашення відбувається найчастіше в шопі біля хати і триває 6–10 днів.

Виквашені шкіри кушніри сушать, обтріпують з них тісто і сіль та чистять докладно, бо від цієї роботи залежить, щоб виправлена шкіра не «відходила», тобто не навогчувалася.

Добре витріпані і висушені шкіри кушніри натирають від сторони міздри теплою водою, щоб їх зм'якшити, бо висушені шкіри тверднуть і корчаться. Зм'якшені, або, як в південно-східних районах Станіславської області кажуть, «підволоджені» шкіри розтягають на стільці, або на вішаку, натягаючи якнайсильніше, при чому працюють два робітники «натягачі» (Угнів). Відтак переводять кушніри основне м'якшення та витягання шкіри від сторони міздри, т. зв. ключування. Для цього прив'язують шкіру сильним мотузком т. зв. «ключівником» до палочки («кая»), зв. «цуркою» (Куликів, Львівська область, Самбір, Дрогобицька область), яку тим же ключівником прикріплюють до гака, забитого в стелю.

Саме ключування переводять особливими приладдями «ключем» старовинного походження, вживаними тож народними кушнірами в Росії і Білорусії, під цією самою назвою (рис. 497). Ключ — це палиця дерев'яна або залізна біля метра довжини, закінчена еліпсовато-вигнутою ручкою, в яку вправлене залізне загострене вістря. Долішній кінець палиці закінчений стременим, в яке кушнір вкладає

ногу. Ключем кушнір розбиває та розправляє шкіру «ключує» згори в долину по шкірі, що робить дуже докладно, аж шкіра цілком змякне і стане гладкою.

В дальшому процесі кушнірської виправи вішають кушніри шкіру на «пийло» і натирають докладно або дрібненько меленим гіпсом, або меленою крейдою «білять». Відтак старанно чистять шкіру шкафою, або тупим залізним луковатим ножом на т. зв. «кушнірській лаві» (рис. 10) так, що шкіра стає цілком гладкою і приймає від сторони міздри вигляд білої замші. Описаний спосіб дає білу виправу шкір, яку головно та найбільше стосували для пошиття кожухів.

Найчастіше кушніри дублять шкіри пересипним способом (Дрогобицька область), який полягає на тому, що наволожене личко присипують мілко товченою корою на 2 см. грубості.

В шкіряних артілях на західних областях колишні органічні кислоти та речовини заступлено неорганічними хімічними препаратами. Нові способи праці і технічні удішення скорочують тривалість часу виробничого цикла (кругообороту) і дозволяють найбільш економно використовувати сировину, дубителі і робочий час.

Загально стосують кушніри в артілях дешевий, продуктивний спосіб — «підключання».

Він полягає в тому, що до виправи шкіри вживають пікля, тобто водного розчину сульфатної, або хлоридної кислоти і кухонної солі.

Ще більший успіх дає спосіб хромового дублення, при якому шкіри купають кушніри в розчині хромового галуна і кристалічної соди. Перед підключанням, як і перед зромовим виправлюванням шкір переводять виробники підготовчі роботи, а саме: мочення, міздрювання та прання.

На виправі шкір кінчиться перша стадія кушнірської обробки.

В другій стадії виправлені шкіри застосовуються в кожухарстві, але ш це є вже предметом етнографічного дослідження народного одягу.

Чинбарство (обробка шкіри на взуття)

Сирим матеріалом при виправі шкір на взуття служать в першу чергу шкіри з рогатої худоби, коров та ялинок для виробу юхти, тобто м'якої шкіри на пришиви, верхи до взуття і халяви до чобіт, — з волів і більших коров — для виробу твердої шкіри, підошви.

Основним етапом при обробці шкіри на взуття є процес дублення.

Підготовчі роботи, які випереджують процес дублення, а саме мочення і міздрювання, мають такий сам перебіг як при кушнірській виправі.

Тому що на взуття вживають шкір без шерсті, найважливішою дальшою підготовчою роботою до уластивого дублення є стягання (згонка) шерсті.

В тій цілі чинбарі переводять золення шкір в рідко розпущенім вапні (вапнянім молодці). Є це найдешевший і найпростіший спосіб, що його загально застосовували в народній обробці шкіри.

Шкіри золять в звичайних діжах т. зв. зольниках, а процес золення триває 4–14 діб.

На підошви золять шкіру 4–6 днів, а на юхту значно довше, бо від 10–14 днів.

Після золення чинбарі витягають шкіри зі зольників дерев'яним мізрюком в районі Бібрка, Львівської області, звичайним кием з заосмотреним прутом в районі Крем'янець, Тернопільської області, дерев'яною лінійкою (архів Експедиційних матеріалів). В тих місцях шкіри, де волос міцніше держиться зголюють його косою. В колишніх Старосамбірським і Турчанським повітах Дрогобицької області шкіру зі шерстю призначену на ходаки, посипували приском, з спузою, — гарячим попелом, (де були ще тліючі жевріючі вуглики), а шерсть стягали топорищем, або як в с. Кіндратів Дрогобицької області, лопарем-дощинкою, що нею загортають вогонь в печі.

Після золення, полощуть шкіри у бочках, кадках, або у пливучій воді.

По підготовчих роботах чинбарі приступають до процесу дублення — основного етапу при виправі шкіри на взуття.

Шкіри дубили рослинним способом, т. є. при помочі кори різних дерев.

Процес дублення відбувався т. зв. пересипаним способом, який полягав у тому, що верству шкір, уложених в звичайній ямі, пересипували дрібномеленою корою дуба, сосни, або верби. Після того заливали цілу масу шкір водою, внаслідок чого витворювався дубильний розчин, який входив у шкіру.

Час дублення тривав до року.

Після дублення слідував кінцевий процес виправи, а саме сушіння, відволоження і розтяжка шкір та їх жирування, тобто натовщування. До жирування вживали лою або й олію з додатком дьогтю (Архів Експедиційних матеріалів, Кремінець).

В артілях чисто рослинний метод дублення шкір на юхти і підошви майже не застосовують. Як де-не-де він ще є вжитті, то тільки при дубленні твердих шкір і то тільки в досконалішій формі при допомозі дубильних екстрактів — соків, що їх вживають при соково-барабанному способі виправи шкір. Цей спосіб час тривання дублення (цикл дублення) скоротив на 20–30 днів, який при давньому пересипному способі тривав до року. Натомість частіше при виправі твердих шкір виробники застосовують комбінований спосіб дублення, що є комбінацією рослинних, мінеральних і штучних (синтетичних) дубителів. Дублення і волокання шкір відбувається у моторових барабанах. Цикл дублення в такий спосіб триває тут 3–5 днів.

Після дублення сушать шкіри в сушильних і натовщують траном та мінеральними товщами.

Так виправлена шкіра є високоякісним матеріалом, є гладка, гнучка і тривала.

Виправа м'якої шкіри в артілях має дещо відмінний характер від виправи твердої шкіри.

Відбувається вона тільки способом мінеральних дубителів.

Після обезболювання і м'якшення виробники вкладають шкіри до барабанів для пікловання і дублення хромовими екстрактами. При дальшому процесі обробки м'якої шкіри переводиться полоскання, промивку в бараба-

нах, відтак нейтралізацію, фарбування і жирування. Далше наступає сушіння, відтак відволоження шкір вохким трачинням і машинова розтяжка шкір. Після розтяжки прибивають шкіру на рами, а по знятті з рам вирівнюють краї ножами, сортують та відсипають на торговельні бази.

Лимарство

При лимарській обробці шкіри підготовчі чинності такі самі, що при підготовці обробці шкіри на взуття. Шерсть усувають двома способами: механічним і народно-хімічним.

Старий механічний спосіб полягав на тому, що виробники голили звохченні шкіри косою на колоді, або як в північних районах Волинської і Ровенської областей, на козлі.

Усування шерсті з великої шкіри в механічний спосіб забирає 8 годин часу.

При виправі більшої кількості шкір на сирицю, усувають шерсть в другий хімічний спосіб за допомогою хлібної закваси, від якої сходить шерсть, що її усувають тупими дерев'яними стругами (тупаками). По хлібній заквасі сушать шкіри, а потім їх слабо відволожують, бо сухі не приймали би жиру. Жирування при лимарській виправі шкір, має істотне і основне значіння.

В минулому сторіччі намазували шкіру дьогтем або тиром, що їх змішували часом з розтопленим лоем, або олієм. Жирування в сполуді з м'яттям і викручуванням шкір, робить їх м'якими, гнучкими та міцними. Нажированні шкіри викручують.

При домашньому способі виправи сириці шкіри спершу м'яли руками, відтого сиромять. Сиромять, або як в деяких сторонах говорять «сирівець» чи «сириця» служила селянам як матеріал на упряж, на капиці та на ув'язь, далше на шлії, кантурі, тощо.

В XIX ст. застосовували до викручування шкір дрюки «жердини».

Голі, безшерсті шкіри по краєні на повздожні пояси до 30 см. ширини і зишиті зі собою намазували жиром. Вішали їх відтак на ключці або гаку, прикріплюючи до кінця

завішеної шкіри тяжку дерев'яну колодку, камінь або залізо. Між висячу шкіру закладали дрюк і крутили ним шкіру. При викручуванні додавали ще шкірі жиру і крутили її далше, аж шкіра напоєна достатньо жиром робилася м'якою і розтяжною. В такому стані сириця була вже готова до вжитку.

В далшому розвитку лимарної виправи до викручування шкір вживали т. зв. м'ялки або м'яльниці. В землю закопували кріпко сильний стовп до 3-х метрів високий. В середині стовпа вижолоблювали повздожний отвір для викладання в нього шкіри в процесі викручування. До стовпа на висоті отвору прикріплювали дві грубші дошки 2—3 метрів довгі: одну при горішнім, другу при долишнім кінці отвору. Між дошками і стовпом знаходяться 6—10 малих стовбців. До викручування звивають шкіри повздож і вкладають її одним кінцем отвір стовпа. Двох людей крутять дошки, спершу одну сторону, аж шкіра цілком закрутиться на стовпці, а відтак крутять так само шкіру в протилежну сторону. Викручування одної цілої шкіри триває до 16 годин.

В далшому розвитку на цілком подібній м'яльниці викручувано шкіру за допомогою коня.

В артільній лимарній обробці при виготовленні сириці послуговуються менше способом дрібної закваси, а більше новішим і досконалішим способом зольно-хлібним.

При першому способі до згонки шерсті, вживають хлібних квасів і житньої муки. Після усунення шерсті шкіри закладають хлібну заквасу від 10—15 днів, а відтак сушать, відволожують, жирують і мнуть на машині.

При зольно-хлібному способі шерсть зганяють золенням шкір.

Виправлена сириця є матеріалом високоякісним. Лимарним виробництвом займаються артіль та шкірзаводи. Вони виробляють лимарно-сідельну юхту та лимарно-сідельні полували рослинним або комбінованим (хромово-рослинним) дубленням. Лимарно-сідельна юхта є грубша від юхти на взуття, а лимарні сідельні полували й є грубші і міцніші від ли-

марно-сідельної юхти (Волинська область, Горохів, артіль «Дзержинського»).

Артільні лимарські вироби всіх повищів видів служать в першу чергу для потреб радянських збройних сил і військово-морського флоту.

Обробка рогу

Сировиною до виробництва рогових предметів служили роги тварин. Найкращим матеріалом для виробництва був ріг північного оленя тому, що у його нутрі не має багато губчастої речовини, натомість роги інших диких тварин мають м'яку речовину.

На західних областях УРСР ріг мав широке застосування в народних промислах:

З рогу виробляли музичні інструменти, в народній медицині ріг служив до виробу баньок. В керамічному промислі знані є різки до фарб, які служили до розмальовування глиняного посуду. Кінці в баранячих рогів уживали до виробу пищиків до цибухів, також з рогу виробляли кушки, які мали застосування в народному землеробстві. Виріб з оленячого рогу гарно оздоблених різьбою порохівниць і різків на порох, що процвітав ще за козаччини, зберігся тільки у гуцулів. Рогу вживали в народній різьбі до викладанки дерева. Однак найбільше уживали рогу до виробу гребенців та гудзиків.

Майстерною до виробів з рогу служила мала частина хати, тобто куток, а варстатом була лава.

Інвентар виробника-кустаря був дуже убогий і примітивний, як і вся обробка рогу. Складався він з ножа, пильника, шкла і камення. В початковій стадії своєї роботи вирібники розкладають роги на гарячі печі, щоб вони у теплі розм'якли. Відтак обрублюють роги сокирою на колоді і стукаючи ними по колоді, вибивають з них т. зв. масляк, кістяний виріст що знаходиться у нутрі рога і розрізують пилкою на куски в поперечнім перекрою.

Куски рогів кидають у котел з гарячою водою або до лугу, де вони паряться. Після цього сверлом вичищують і висверлюють середину так, що виходить пустий циліндер-

колодка. Настромивши колодки на досить довгу палицю-кйок, обертають їх над вогнем на всі боки.

З вичищеного рогу роблять різні предмети народного ужиткування. Предметами масового поширення з рогу є гребінці, які виробляються з рогу і гудзики, які роблять найчастіше з копит.

Вичищені роги, призначені до виробу гребінців, розрізують гострим ножом вздовж і вкладають в дерев'яні клещі, т. зв. «лещата». Опісля кладуть розрізані роги в особливий дерев'яний прес т. зв. колоду. Є це просто велика колода з видовбаним колобом, у нутрі якого змонтовані дерев'яні лавки, найчастіше з дерева груші. Ще м'яку рогову пластинку вирібник вкладає у колоду і притискає з обох сторін дерев'яними лавками, а по тім довбнею зацдиновує. Коли пластинки засохнуть, вирібник вибиває валки і виймає вже готові пластинки, які є рівні і гладкі. Відтак обтісують пластинки невеличкою сокирою, а потім на особливому приладі, т. зв. «стружці» і гиблем вирівнюють поверхню. Пластинка після таких операцій стає зовсім гладкою, але ще без поліску, в кінцевій стадії нарізують зуби при допомозі зазубленого як пилка пильника і полірують за допомогою каменя.

В соціалістичних умовах обробкою рогу займаються промкооперативи, кооперативи інвалідів і цехи при М'ясокомбінатах.

Всі етапи обробки рогу відбуваються тут машиново, що значно скорочує виробничий цикл, полегшує працю, підвищує якість продукції і впливає в значній мірі на зріст попиту на ці вироби. Асортимент рогових виробів значний і щораз збільшується.

До найкращих зразкових цехів по обробці рогу на західних областях це цех гудзиків з копита Промкомбінату в Мукачеві. Цех цей в цілості стахановський. Весь колектив виконує понадпланові норми.

Процес виробництва гудзиків з копит складається насамперед з підготовчих чинностей. Копита варять для розм'якнення, відтак розрізують або рубають їх на кружочки. В даль-

шій стадії обробки копита чистять, обрізують бережки спеціальними ножами «стамесками» до певної товщини. Після тої чинності сушать гудзики, тепер в електричній пічці. Це т. зв. пресовка гудзиків. В артілях заготовки гудзиків ставлять в електричну пічку в окремих формах, т. зв. пресформах. Температура електричних пічок доходить до 180°C. Підогріті форми вкладають в залізні преси силою в 10 тонн. Відтак охолоджують пресформи, і витягають звідтам півфабрикат. Далі настає обточка гудзиків на спеціальному варстаті і сверлування дірочок. Полірування гудзиків переводять на гончарному крузі патовцям спеціальною пастою.

ВИСНОВКИ

Закінчуючи цим огляд етнографічних особливостей народної техніки шкірообробного і рогового промислів на західних областях УРСР, можемо ствердити, що:

1. Розвиток цих промислів обумовлений в першу чергу достатньою кількістю виробничого матеріалу на місцях.

Фавна лісів і домашнє тваринництво достарчали сировини для кушнірства і чинбарства.

2. Техніка шкірообробного і рогового промислів мала в собі багато примітивності, стояла у прямому зв'язку з старовинною технікою Київської Русі і була споріднена з аналогічною технікою усіх слов'ян, в першу чергу східних. На це вказують однакові і подібні знаряддя, однаковий процес виробництва, спільна термінологія і подібний асортимент.

3. Обробка шкір і рогу в дорадянських часах служила заняттям малоземельних селян, домашній промисел був спадковий і переходив з батька на сина. Цей промисел існував як одноосібний або сімейний труд.

4. Поруч домашнього народного промислу витворився народний промисел в формі ремесла, яким занималися окремі ремісники, кустарі, що оброблювали шкіру і рог на замовлення потребуючих, спершу з їхньої сировини, а пізніше з власного сирівцю на збут.

5. Негігієнічні умови праці викликували ряд професійних недуг, а невігідні суспільно-економічні умови як недостача готівки на закуплення виробничого матеріалу і набування його у лихварів на кредит, спричинювали цілковиту економічну залежність робітників від капіталістів-експлуататорів, доставців виробничого матеріалу.

Під впливом цих несприятливих факторів народний промисел по обробці шкіри і рогу не міг як слід розвиватися і зачав помітно занепадати.

Занепад народних промислів в ХХ ст. був загальним явищем для країн всього капіталістичного світу.

Знищення капіталістичного господарства в західних областях, перемога радянського строю, розкріпощення усього місцевого трудового населення створили необхідні передумови для розквіту усієї економіки цих областей в тому ж і для народних промислів в галузі обробки шкіри і рогу.

В системі соціалістичного господарства уступило одноосібне виробництво його місце займає артільна організація виробництва, яка зі своєю підвищеною технікою сприяє прогресові виробництва та своїм високоякісним і різногранним асортиментом шкіряних і рогових виробів покриває зростаючі потреби широких мас та створює догідні соціально-економічні умови праці і культурно-побутові умови життя.

Під теперішню пору шкіряно-взуттєва промисловість представляє собою сукупність ряду галузей промисловості, яких ціллю є виробництво предметів широкого споживання — взуття і галантерії.

Вона являється одною із важніших галузей легкої промисловості і її значіння в народньому господарстві величезне.

Вироби шкіряно-взуттєвої промисловості крім щоденних потреб взуття і одягу заспокоюють ще найрізномодніші потреби трудящих в цілому ряді інших галузей народного господарства, як в текстильній промисловості, в транспорті — машинобудуванні, тощо.